

Sjædtoeh

AAJEGE

SAEMIEN GÏELE- & MAAHTOEJARNGE

© Aajege 2020

Tjaelije: Maja Kristine Jåma

Guvvieh: Vuartesjh læstosne s. 37

Gaaltijh: Vuartesjh gaaltijelæstosne s. 36 - 37

Daam gærjetjem mahtah mijen gaskeviermiesæjroste
veedtjedh: <http://aajege.no>

Saemiedigkie lea beetnehvierhtiejgumie dåårjeme.

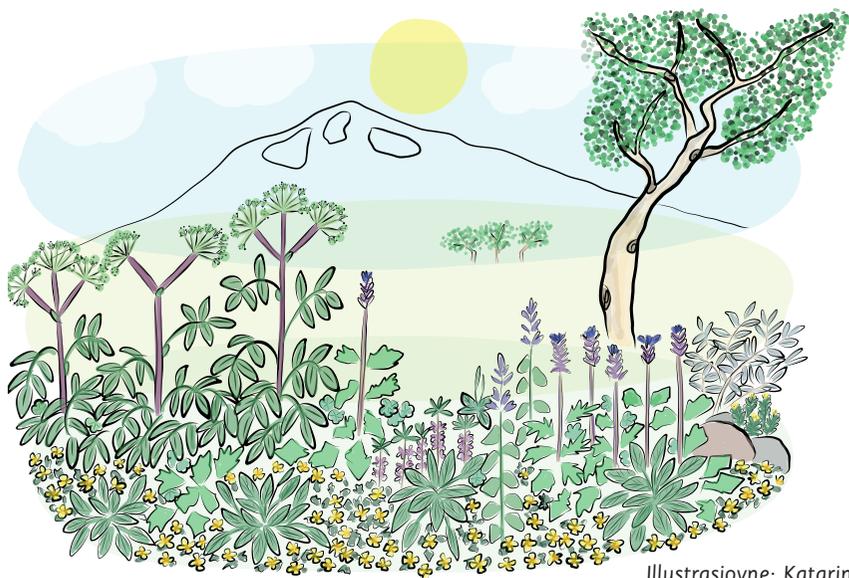
Ij leah luhpie daehtie gærjetjistie jieniehtehdth jeenebh goh laaken
njoelkedassi mietie ” Lov om opphavsrett til åndsverk.”

Sjædtoeh

Sjædtoeh joekoen vihkeles jîh daerpies gaajhkesidie orreme. Dejtie beapmose jîh daalhkesinie nuhtjeme.

Maahtah sjædtoeh joehtslaakan nuhtjedh. Jis skïemtjine sjîdteme maahtah dejtie nuhtjedh ihke starnedehtedh. Aaj heerredimmie ollh skïemtjine sjîdth jîh baaktjesen vööste jis laarhkenamme. Daennie tjaalegisnie ajve naan sjædtoeh jîh vuekieh guktie dejtie nuhtjedh. Gåávnesieh vielie sjædtoeh, moerh, goebperh, hîngsh, jîh muerjeh mah aaj hijven nuhtjedh.

Illustrasjovne: Katarina Blind

baaktjese, *bååktjese - smerte idtjim gogkoe gænnah bååktjesem damth jeg kjente smerten ingen noenstens

daalhkesih - flt. legemiddel; gift; åte for ulv

heerredidh, heeredimmie - hindre, forebyggende

joehtslaakan - på ulike mater

laarhkenidh, *laatkanidh - slå seg, støtes, komme til skade

skïemtjie, skïebtje [nordl.] - syk

starnedehtedh I - helbrede, få til å komme seg

Maajetjh dah jeanatjommesh tjarres mahte abpe tijjen, men muvhten aejkien skiemtjine sjïdtebe. Dellie kråahpe viehkiem daarpesje friskes sjïdtedh. Sjædtoeh maehtieh viehkiehtidh starnedehtedh jïh dejgumie mahta skiemtjelassh joekehtslaakan bæhtjierdidh.

Hijven sjædtoeh heerredimmine nuhtjedh olles skiemtjine sjædta. Sjædtoej sisnjelen jïjnjh mah hijven kråahpese. Vihkeles jeereldihkie beapmoevuekiem hoksedh ihke nuekies fearoe-aamhth, vitamijnh jïh mineraalh åadtjodh. Numhtie mahta kråahpem viehkiehtidh jïjtjemse vaarjelidh jïh tjarres årrodh.

Gaajhkesh laarhkenieh jïh muvhten aejkien vertieh aaj. Dle hijven daejredh guktie dæmiedidh jis sjugniehtoeveme. Jis laarhkene, varta, haeviem jallh saejriem åadtjeme hijven sjædtoeh nuhtjedh. Dah maehtieh baaktjesem læjnoedidh jïh saejriem jealajidh.

beapmoevuekie - kosthold
bæhtjierdidh - helbrede, kurere
dæmiedidh - oppføre seg, bære seg ad
fearoe-aamhth - næringsstoffer
haevie - sår, slag, kroppslig skade haeviem åadtjodh bli skadet
hoksedh IV, huksedh VI - være påpasselig, passe på; sørge for; streve; ha til hensikt
beapmojne dallah hoksi - hun/han sørget straks for mat (til meg)
jealajidh - bli frisk igjen, livne til (om mennesker); gro (om sår)
jeereldihkie - variert
jïjtjemse - seg selv
læjnoedidh - lindre, mildne (smerte, om medisin); gjøre mildnere i smaken (ved tilsetning av vann el. melk)
maajetjh - takk og lov, heldigvis
muvhten aejkien - noen ganger
sæjrie - sår
skiemtjeles, skiemtjelasse, skiebtjeles, skiebtjelasse [nordl.] - sykdom
sisnjelisnie - inni, innenfor
sjugniehtovvedh, sjugniehtoevedh IV - skje, hende; vedfares noe uheldig munnjen
sjugniehtoeveme - jeg har vært uheldig
tjarres - frisk
vaarjelidh - forsvare, beskytte; bevare
vertedh I - blø

Daerpies maah toe

Daelie mijen leah jijnjh viehkivierhtieh. Mijen leah daalhkesch jih bådjtah. Maehtebe ajve telefavnine dâakteren gâajkoe ringkedh jis daerpies. Siejhme hov lea daalhkeseveaskoem utnedh gâetesne jih voessesne gosse fealedeminie. Daelie aaj aelhkebe beapmoem âestedh jih vöörkedh. Mohte, guktie lij âvtesne?

Illustrasjovne: Katarina Blind

Âvtesne gaajhkesh tjoerin bearkanidh mejnie utnin. Maah toe sjædtoej bijre vihkeles jih daerpies, dovne beapmose jih daalhkesinie. Gellie sjiehth bearkanamme juktie maah toem sjædtoej bijre utnin, guktie dejtie nuhtjedh, tjöönghkedh jih vöörkedh. Aaj deejrin guktie dâemiedidh jis sjugniehtoeveme jallh skiemtjine sjidteme. Âvtesne lij numhtie, dah tjoerin nuhtjedh mij lij gietskemes gietide. Sjædtoeh vihkeles jih daerpies aerpieviekien jieliemisnie. Numhtie maah toe sjædtoej bijre aaj saemien kultuvre.

aerpievuekie - tradisjon

bearkanidh - berge seg, klare seg

bädtja, badtja - (skinn-, sko-, ski-) smøring; medisin; salve; gift (for rovdyr)

daalheseveaskoe - medisinveske

gietskies, gietske, gietskies, gietskies - nær, som er i nærheten

jieleme - liv; formue (av rein)

maahtoe - kunnskap

tjöönghkedh VI - samle, sanke, plukke

viehkievierhtieh - hjelpemidler

vöörhkedh VI - gjemme bort, legge til side

åvtesne, avtesne - 1. adv. tidligere, før i tiden; på forhånd *niejtebe avtesne meala gåessie galka båtetedh - kjærsten hans vet på forhånd når han skal komme

Tjöönghkeme

Gaajkhk sjædtoeh daennie tjaalegisnie mahta Åarjelsaepmesne ohtsedidh. Muvtht sjjere sijjine gååvnesieh jih geervebe gaavnedh mubpijste.

Gijregiesien jih giesien fuehpesne gujtht sjædtoeh tjöönghkedh. Giesie doekoe dah jeanatjommes sjædtojste hov daektieh jih baetskies sjidtieh. Dellie bööremes dejtie gjjregiesien tjöönghkedh, eeremasth jovnesåhkoej åvtelen.

Gosse sjædtoeh tjöönghkeminie tjoerh dejtie mojhteles-laakan tjöönghkedh. Aellieh abpe sjædtoem jallh roehtsem vaeltieh jis ih daarpesjh. Buerebh baajedh sjædtoem sjidtedh. Numhtie mahtah dejtie tjöönghkedh båtije jaepien.

Tjoerebe sjædtojde mojhteles-laakan tjöönghkedh
olles gaarvanieh.

Åvtesne vihkeles sjædtoeh utnedh ihke bearkanidh. Meehtin nuhtegs sjædtoeh laanten sijse lihkesdajvesne bijedh. Numhtie deejrin gusnie meehtin tjöönghkedh jis daerpies. Dan åvteste maehete daelie dagkerh sjædtoeh båeries årrome-sijjine vuejnedh.

baajedh IV - la, tillate, la være
baetskies, baetjkies, *baeskies; pred. baetskie, *baeskie - bitter, besk, sur
daaktedh IV - bli hard (om planter)
daarpesjidh - trenge, behøve, ha bruk for
doekoe, doeka - dit bort (nær ved); utover (om tid) giesie doekoe - utover sommeren
eeremasth - aller helst
gaarvanidh, gaarvenidh - komme bort, bli borte, forsvinne
gaavnedh IV - finne (noe); finne fram (til et sted)
jeanatjomes - mesteparten, storparten
jovnesåhkoeh flt. **jovnesahka** - Jonsok
lihkesdajve - nærområde
mojhteles-laakan - forsiktig dahph oksem mojhteles-laakan - lukk døren forsiktig, med omtanke
ohtsedidh, *hohtjedidh - (holde på å) lete etter (noe), søke etter; savne
sjåtedh IV - bli; vokse; må rudtjesne sjåtedh - få vondt i ryggen
årrome-sijjie, *arreme-sijjie - bosted, boplass

Illustrasjon: Katarina Blind

Jaarja

Nomme: Jaarja, jaarja

Laatinen nomme: Cicerbita alpina

Gååvnese: Mahte abpe Saepmesne

Guvvie: Jaarja

Guvvie: Jaarjan blåammah
Fotograafe: Anne Olive Karlsen

Jaarja hijven beapmose. Tjööngkhk jaarjam åvtelen baetskies sjædta. Bööremes gosse aadtjegg laanteste tjuedtjielamme. Giesie doekoe baetskebe sjædta.

Jis jaarjam byöpmedh beapmoen mietie sjïdth.

Njaelkies ajve jaarjan stielhkem plienedh jïh byöpmedidh. Aaj njaelkies bearzoekrovhtesne utnedh. Dellie jaarjam pleentie, tjuahpa jïh vuassja goske dijmemme. Lieme destie aaj gaajh njaelkies.

aadtjegg - nettopp

beapmoen mietie - lysten på mat

dijmedh IV - koke, slik at det blir gjennomkøkt

jaarja, jaarja - turt, Cicerbita alpina

plienedh I - skrelle

tjuedtjielidh - stå opp, reise seg, stige opp; øke i antall (om rein)

Kåale

Nomme: Kåale

Laatinen nomme: Campanula latifolia

Gååvnese: Duvvene Saepmesne

Guvvie: Kåale

Guvvie: Kåalen blåammah

Kåale njaelkies. Bööremes kåalem tjöönghkedh gjjregiesien. Giesien veelkes blåammah åadtjoeh. Nejpine tjuahpa gosse tjöönghkeminie.

Njaelkies plaerieh jih stielhkem barre numhtegh byöpmedidh. Maahta dam salaatese utnedh. Aaj voessjedh goske dïjmeme jih bearkojne jallh gueline byöpmedidh.

Kåaleste maahta aaj njaelkies kraavhtsem darjodh. Voessjh abpe sjædtoem goske kraavhtsesse såakoedamme. Mænngan maahta ohtje saelhtiem disse biejedh jih byöpmedidh.

Miele: Kåale njaelkebe jaarjeste juktie ij dan baetskies.

biejedh IV - legge, sette

duvvene - langt utpå, langt fra land; ute ved kysten

kåale - kål, storklokke, Campanula latifolia

såakoedidh - bli tykflytende, gjøre (suppen) tykkere

Jåama

Nomme: Jåama, jåamoe
Laatinen nomme: Rumex acetosa
Gååvnese: Abpe Saepmesne

Guvvie: Jåaman stielhkh
Fotograafe: Anne Olive Karlsen

Guvvie: Jåaman plaerieh

Maahta jåamam tjöönghkedh abpe giesien. Jalhts gååvnesieh jienebh sårhth jåameste, maahth dejtie seammalaakan nuhtjedh.

Njaelkies ajve jåamam tjöönghkedh jih mænngan byöpmedidh. Nov lea ånnetji suvries. Aaj njaelkies jåama-kraavhtsem darjodh. Biejh jåamam salaatese, gihpine jallh jeatja beapmose guktie njaelkede.

Maahta dåeries-moerem åadtjodh jis fer jijnjh jåamah byöpmede. Juktie dej sisnjelen jijnjh oksalsyjra. Mohte vaenebe destie oksalsyjreste sjædta jis mielhkine byöpmede.

dåeries-moere - (billedlig:) forhindring, noe i veien, vanskeligheter
gihpe - fløte, rømme; dravle; snerk på melk el. suppe
jienebe -ie-, jeenjebe - mere; flt. jienebh flere
jåamoe, jåama - fjellsyre, Rumex acetosa
njaelkiedidh - få god smak av noe man tilsetter
suvries - sur

Guktie jáama-kraavhtsem darjodh

Tjöonghkh goske naa tjarmh jáameste åådtjeme.
Biejh voessjeme-læhtan tjaetsine.
Baajh baahkenidh goske lyötskeme.
Baajh dellie jáaskodh.
Mænngan mielhkine pleenth.
Gadtsh dijnehkinie.

Utnieh læjnosth!

Aellieh fer jijnjem tjaetsiem nuhtjh.

Åvtesne aaltoenmielhkiem jáama-kraavhtsine nuhtji, mohte daelie maakta goksen jallh gaajhtsen mielhkiem nuhtjedh, aaj gihpem. Åvtesne kraavhtsem tjalmesasse biejin jih jaepie doekoe åesieh destie tjoehpin jih byöpmedin.

Illustrasjon: Katarina Blind

baahkedidh, baahkemdidh - varme opp (feks. vann); [nordl.] varme seg
dijnehke - sukker

gadtshedh IV - spise med skje

jåaskodh II - kjølne

leatskodh II - synke sammen, synke ned (feks. bær) dellie mov muerjeh lyötskeme - nå har bærene mine sunket sammen

læjnosth: utnieh læjnosth - vel bekomme (svar til gjests takk for bevertning)

pleentedh VI - blande

tjalmese - nettmave

tjarme - neve, knyttneve

åesie - porsjon; *(bestemt) stykke, del (av maten som hver og en av hústands-medlemmene skal ha) åesiem vaeltedh - ta (slakte) en matrein

Gampam jurjiehtidh

Gampa jallh gâmpoe mielhkeste jîh sjædtojste dorjeme. Maakta ovmessie sjædtoeh nuhtjedh goh faatna, jaarja, jâama jîh kâale.

Guktie gampam jurjiehtidh

Aelkieh faatnine.

Leamosth tjaetsine medtie luhkievîjhte minudth.

Sleebph tjaetsiem.

Pleenth mubpieh sjædtoejgumie goh jaarja, jâama jîh kâale.

Baahkedh ânnetji goske gaajhke lyötskeme.

Baajedh jâaskodh.

Mænngan mielhkine pleenth.

Baajedh tjâadtjodh goske aalka goh easadidh.

Maatah dijnehkinie byöpmedidh.

Åvtesne buhtjin jîh aaltoenmielhkiem gampesne nuhtjin. Aaj sjööveme-mielhkiem jallh söökes-mielhkiem mij sååkehtje-kraesine dorjeme. Gampam tjalmesen sisnie vöörhkin. Mielhkie varke guahpa, mohte buerebe sjædtoejgumie tjâådtjoe. Numhtie meehtin dovne sjædtoeh jîh mielhkiem vöörhkedh.

Daelie maakta gampam gilmehtidh jîh âesieh destie vaeltedh jîh leamkedh gosse sæjhta.

buhtjedh I - melke

easadidh - ese (om deig)

gilmehtidh - fâ noe til å fryse; (ved uaktsomhet) la fryse (feks. fötter)

goehpedh IV - mugne

leamkedh III - tine (feks. om frosne skinn)

leamoestidh - koke ut kraft (feks. av bein); koke kaffe av grut

sleebpedh VI - slå ut, helle ut (feks. vann) èn gang; slå inn (i båten, om bølger)

sjööveme-mielhkie, *sjeeveme-mielhkie - kjernemelk

söökesmielhkie - tykkmelk

sååkehtje - som bevirker at noe blir tyktflytende (om mel til grøtkoking)

sååkehtje-kraesie - tettegras, pinguicula vulgaris

tjâadtjodh II - holde seg [stå seg] (om mat)

Faatna

Nomme: Faatna, faatnoe

Laatinen nomme: *Angelica archangelica*

Gååvnese: Sjiere sijjine mahte abpe Saepmesne

Guvvie: Batskh.

Fotograafe: Anne Olive Karlsen

Guvvie: Faatna.

Fotograafe: Anne Olive Karlsen

Maahta abpe sjædtoem nuhtjedh. Dïhte njaelkies maajsta, buerie jïh maereles. Bööremes faatnam tjöönghkedh gjïren, åvtelen gieke klojkeme juktie giesie doekoe daakta jïh baetskebe sjædta. Hijven nejpine tjoehpedh gosse tjöönghkeminie.

Faatnan roehtse "orhtse" gohtjesåvva. Gosse göökten jaepien båeries faatna batskh åadtjoeh, goh jorpe blåammah. Baajh orhtsem årrodh jis ih dam daarpesjh.

batske, *batjke, *baktse, *baktje - blomsterstilk av kvanne, og av sløke
faatnoe, faatna - kvanne, *Angelica archangelica*; stilken av kvanne som bladene sitter på
gieke - gjøk
klojkeme - har golt, av klajkodh II gale (om gjøken)
orhtse - kvannerot

Njaelkies ajve faatnam vaeltedh, dam plienedh jih mænngan barre numhtegh byöpmedidh. Seamma plaerine. Aaj njaelkies faatnam jih batskh voessjedh bearkoekrovhtesne. Tjoeph jih voessjh goske djöpmeme. Mujhtieh stielhkide plienedh.

Maahta abpe sjædtoem gajhkesjæmman biejedh jallh soevestidh. Tjoeph stielhki mietie ävtelen dejtie gævnjoeh.

Jiehtien faatna nuhtegs gaajhkh skiemtjelassi vööste.

Guvvie: Orhtse

Hijven orhtsem nuhtjedh jis sovhtine jih tjoevve bæktjede. Buerebe sjædta jis orhtse-snjæjriem suaska. Orhtse maahta dovne gejhkie, fierske jih soeves årrodh. Maahta aaj numhtie stielhkine darjodh, mohte buerebe orhtsem nuhtjedh juktie tjarkebe.

Jis sovhtine jallh vaejviem ätna dellie hijven löövjem orhtsijste jovkedh.

gajhkesjimmie - tørking, tørk, gajhkesjamman (henge) til tørk

gævnjodh II - henge opp (flere ting)

snaejrie - skive (av kjøtt, ost, brød), sneid (avskåret stykke)

soeskedh IV - tygge

soevestidh - røyke (fisk, kjøtt); gjøre røyk (for mygg el. for å jage dyr ut av hiet); bli fylt av røyk (kåte, gåetie)

sovhte - forkjølelse (med snue og hoste) sovhtine, sovhten (er) forkjølet

tjarke, tjarki - sterkt, heftig, kraftig, hardt, iherdig

tjoevve bæktjedidh - smerte, gjøre vondt i halsen

væjvie - smerte, sjelelig lidelse, bekymring, engstelse påajke vaajvan sjidti - gutten ble bekymret

Guktie löövjem orhtsijste darjodh

Tjoeiph snaejrieh orhtsijste.
Biejh snaejrieh akte kâahpese jih
baahke-tjaetsiem aaj.
Baajh ânnetji jâaskodh.
Buerebe damth gosse jovkeme!

Mænngan snaejride byöpmedh.
Tjarke Leah!

Gosse almetjh râakedh aelhkebe skiemtjine sjïdtedh juktie dah maehtieh datnem laanestidh. Dellie hijven orhtsem heerredimmine soeskedh. Bööremes batsken roehtsem nuhtjedh. Åvtesne meehtin saemieh voenesne vuejnedh faatnam utnin soeskeminie.

Illustrasjovne: Katarina Blind

baahke-tjaetsie - varmtvann

laanestidh - smitte (om sykdom)

râakedidh - treffe (flere mennesker) ; treffes

voene - bygd

Illustrasjovne: Katarina Blind

Guvvie: Njaelkies hov faatnam j̄ih k alem voessjedh j̄ih gorpjem bisseth.

Sierke

Saemien nomme: Sierke
Laatinen nomme: Salix lapponum
Gååvnese: Abpe Saepmesne

Guvvie: Sierkestahke
Fotograafe: Anne Olive Karlsen

Saalje

Saalje
Salix caprea
Abpe Saepmesne

Guvvie: Saalje

Sierkesne jih saaljesne salisyrsyjra mij buerie vaejlien jih baaktjesen vööste. Jis åejjieh saejriedieh maahta dej plaerieh byöpmedidh. Aaj hijven biessieh vaeltedh jih byöpmedidh.

Jis vaarkha jih gåssa hijven löövjem biessese darjodh. Voessjh ohtje biessieh naan minuhth tjaetsine.

Sierkh hijven moerine jis edtja dållem biejedh. Maahta dejtie gaavnedh bertien bijjielisnie.

bertie - kanten av fjellet; tregrense, skogbandet

bijjielisnie - (er) ovenfor, høyere opp (enn)

gossedh IV - hoste

saalje - selje (tre)

sierke - vidje, vier

vaerhkedh I, vaerhkedh IV - verke

åejjieh saejriedieh - hodet verker

Fierpen-roehtse

Nomme: Fierpen-roehtse, fierpene, fierpese, fierpenen-roehtse, jñ hoerpen-roehtse

Laatinen nomme: *Potentilla erecta*

Gååvnese: Abpe Saepmesne

Guvvie: Fierpen-roehtsen viskes blomma.

Guvvie: Fierpen-roehtse rööpses.

Giesien fierpen-roehtsh tjööngkie. Giesie doekoe dejtie gajhkesje. Hijven dejtie klaasesne gajhkesjidh jallh gajhkesjæmman biejedh gåetesne. Destie vaaltah gosse daerpies.

Fierpen-roehtse hijven nuhtjedh jis slimhpem åådtjeme. Utnieh ohtje löövjem njaelmesne jñ mænngan olkese tjalkh. Soeskh snaejride. Dellie mahtah damedh guktie deelhkeminie.

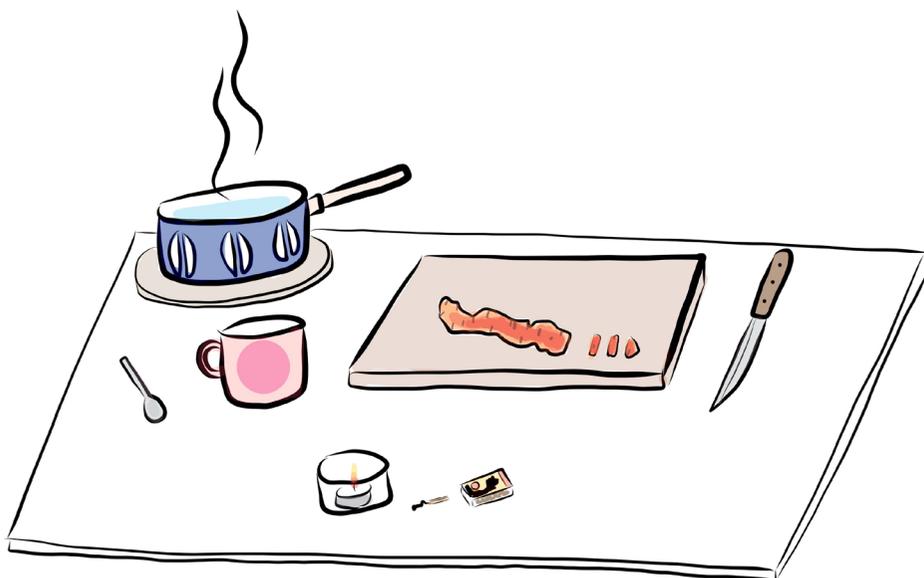
Jovkh löövjem fierpen-roehtsijste jis tjööjjijste. Maahtah gejhkie jallh fierske roehtsh nuhtjedh. Löövje mahta galmes jallh baahkes årrodh. Mujhtieh, jis fer jñnjem löövjem jovkh tjööjjijste vihth.

Hijven jis tjööjjijste.

Guktie löövjem fierpen-roehtsijste darjodh

Tjoeph snæjrieh roehtsijste.
Bïejh bielie kâahpem snæjrijste voessjeme-læhtan.
Akte lijhterem tjaetseste aaj.
Voessjh löövjem vijhte minuhth.
Gosse jovkeme mahtah snæjride byöpmedidh.

Utnieh læjnosth!

Illustrasjovne: Katarina Blind

deelhkedh VI - lege (med medisin)

fierpen-roehtse - tepperot, *Potentilla erecta*

slïmhpe - vannblemme på leppene; såre og opphovnede lepper

tjalkedh IV - spytte

tjööjjijste, tjåejijste - vondt i maven

voessjeme-lihtie - kokekar

Dursjie

Saemien nomme: Dursjie, dussjie

Laatinen nomme: Sedum rosea

Gååvnese: Mahte abpe Saepmesne. Sïejhmebe bierjine.

Guvvie: Dursjie

Hijven dursjien roehtsh tjöönghkedh gjïren jallh tjaktjen. Maahtah plaerieh tjöönghkedh gosse dursjie vååjnesasse. Maahtah sjædtoem gajhkesjidh.

Dursjeste maahtah vielie faamoem åadtjodh. Jis edtjh gukkiem vaedtsedh jallh jïnjem barkedh maahtah snaejrieh roehtsijste jallh plaerieh byöpmedidh. Numhtie maahtah vorpesmehtedh jis syjleme.

Gosse åejjïeh sæjriedïeh jallh abpehtåvva dellïe dursjie hijven. Maahtah dursjien plaerieh jallh roehtsh byöpmedidh jallh löövjem roehtsijste darjodh. Bïejh snaejrieh roehtsijste kråahpen sijse jïh gurkh baahke-tjaetsiem.

abpehtovvedh IV - ha urinstopp

dursjie, dussjie - rosenrot, *Sedum rosea*

faamoe, faama - kraft (særlig åndelig), styrke (feks. moralsk); utholdenhet, makt

gurkedh VI - helle (noe opp i noe el. ut), skjenke (feks. kaffe)

syjleme - har blitt sliten, av sæjlodh II - bli trett, sliten

vorpesmehtedh I - komme seg, friskne til

vååjnesasse - (komme) til syne vååjnesisnie (er) synlig

Illustrasjovne: Katarina Blind

Skaaltjh

Saemien nomme: Skaaltjh, skaaltjen-burhvie

Laatinen nomme: Cetraria islandica

Gååvnese: Sjiere sijjine. Ij aelhie gaavnedh gænnah.

Guvvie: Skaaltjh mah gajhkesjamme.
Hijven tyjje-påassesne ståaradidh.

Guvvie: Löövje.

Skaaltjh hijven nuhtjedh vaerhkien vööste, jis dâsmoes, åejjieh sæjriedieh, skiemtjine jallh sovhtine. Darjoeh löövjem skaaltjijste. Jovkh aaj löövjem heerredimmine, ohtje prihtjede.

Åvtesne gosse neavroe lij, dle skaaltjh meelin jih dam beapmose nuhtjin. Hijven læjpine jallh kraavhtsine pleentedh. Numhtie aaj baarhkojne darjoejin.

baarhkoe, baarhka – bark; barklåg = baarhkoe-lieme

dâsmoes, dasmoes, *dasmas – uvel, syk, svak

meeledh VI - male (kaffe, mel)

neavroe, neavra – nød; mangel, beit mij neavroe dov? Du er vel ikke i beit for noe?; im Leah daelie neavrosne - jeg er ikke i beit nå (for tobakk)

prihtjiedidh – smake beskt, bittert

skaaltje, skaaltje(n).burhvie - islandslav

ståaradidh - stå seg, holde seg (om mat, om eldre dyr)

Guktie löövjem skaaltjijste darjodh

Biejh 1-2 bustetjh skaaltjijste kåahpen sijse.
Gurkh baahke-tjaetsiem.

Baajedh jáaskodh naan minuhth.

Ih skiemtjine sjidth jis akte kåahpem jovkh
fierhten biejjien.

Guvvie: Tjaetsiem voessjeminie.

Nimmehts-moere

Saemien nommh: Jjleth-muejsie, jaememe-muerjie,
nommehts-moere, nymmehts-moere, jih nimmehts-moere
Laatinen nomme: Daphne mezereum
Gåavnese: Sjiere sijjine Åarjelsaepmesne

Guvvie: Nimmehts-moere maahta 0,5 - 1 m sjïdtedh.
Fotograafe: Anne Olive Karlsen

Geehtedh! Krodth!

Destie maahta
krodtesjidh jih
jaemedh.

Nimmehts-moere akte fååmijes sjædtoe. Dan åvteste joekoen vihkeles maahtoem dan bijre utnedh åvtelen dam nuhtjie. Dan Leah jijnjh krodth. Daelie raereste ij byöroeh jïjtje sjædtoem tjööngghkedh jih nuhtjedh. Ijje maa hijven jovkedh gænnah.

Nov vihkeles daalhkesinie orreme. Biessiem nuhtjh jis skïemtjine, vaarhka, baektjede jih heerredimmine ollh skïemtjine sjïdth. Jiehtien hijven nimmehts-moerem nuhtjedh seamma gusnie bååktjehke.

Tjoerede mojhteles-laakan dejnie giehtelidh!

Gijren tjaebpies jovje-rööpses blåammah åeksine åådtjoe. Mænngan plaerieh sjïdtieh. Dellie muerjeh åådtjoeh mah kruana gjiren jih mænngan rååpsedieh tjaktje doekoe gosse njoetseme. Muerjine jijnjh krodth. Åvtesne dejtje daalhkesinie nuhtjin ovjuvri vööste.

Guvvie: Nimmehts-moeren muerjeh gosse njoetseme.
Fotograafe: Anne Olive Karlsen

Hijven biessiem njelledh jovnesåhkoej åvtelen. Mænngan biessiem gajhkesje. Giehtjh dov gieth! Hijven jis vaanhtside nuhtjh.

Jis baektjede jih vaejvies, maahatah ohtje stuhtjetjem biessese soeskedh. Soeskh vielie jalhts jæjla. Hijven aaj löövjem jovkedh, aaj heerredimmine.

! Mujhtieh!

• Aellieh nimmehts-moerem nuhtjh jis jueriedisnie Leah.

baektjiedih, *baektjieridh - smerte, gjøre vondt

bååktjehke - pred. smertende, vond

fååmijes, fååmijs - kraftig, sterk

geehtedih - vokte seg, passe seg

giehtelidh - holde på, streve (med noe)

giehtjedh IV *geahtjedh - se; se etter (rein, lus) giehtjh! - se! se deg for!

krodth - fl.t. gift

krodtesjidh *krudtedh VI, kruhtedh VI - forgifte

jaemedh I - dø

jijledh IV - forårsake sterkt brennende smerte; gløde, brenne så vidt; ha feber

jueriedisnie Leah - du er i tvil, er tvilrådig

nimmehts-moere - tysbast, Daphne mezereum = jijleth-muejsie

njelledh, njilledh I - flå (skinn); flekke av, løype (never)

njoetsedh IV - modnes (om bær); bli bløt av å ligge (om fisk)

raeriestidh, *raediestidh - råde, gi råd

rååpsedih - bli rød; rødme, vise seg rød (om kvelden, sies om dagen el. kvelden; også om månen)

Guktie löövjem nümmehts-moereste darjodh

Vaeltieh ohtjestuhtjetjem biessese,
jih biejh voessjeme-læhtan.

Voessjh tjaetsine akte tæjmoe.

Baajedh ånnetji jáaskodh.

Jovhkh akte káahpetjem.

Tjarke lea!

Mujhtieh, edtjh ajve ohtjestuhtjetjem utnedh!

Soptsese

Gijre lij jih akte báeries aajja lij álkone nieljejårrehtsinie vuejieminie. Johke dulvesne jih haavtaramme. Akten pruvvien nuelesne stoeerre gierhkieh mah járrestamme. Numhtie dihte pruvvie raagkani. Dihte báeries aajja tjoeri dam bæjvalgídh. Buektiehti dam, mohte faahketji pruvvie tjolhterosti. Altese juelkie saeliehtalli. Miehtjies sijjesne lij, jih guarkaji tjoeri gujhth guhkiem viehkiem vuertedh.

Snorhtjesji jih baektjiedi. Hågkh dellie biessiem nümmehts-moereste beetneh-bongkesne utni. Biessiem soeski, jalhts njaelmie jaamalgi vielie soeski. Varke mäjkoedi. Nimhtie badth åadtjoeji sleapedh dehtie vaejveste.

Mahte govhte tæjmoe mænngan viehkiem bööti jih dihte báeries aajja åadtjoeji skiemtjegåatan vuelkedh. Dah barkijh idtjin guarkah guktie bearkanamme dejnie stoeerre baaktjesinie jih ij lij vertielamme jih jaameme. Dihte báeries aajja aaj buektiehti vertemem orrijehtedh. Guktie dam darjoeji ibie åadtjoejeh daejredh.

bæjvalgidh - ble hevet; bli flyttet opp (fra en klasse til en høyere i skolen)

dulvesne - i flom

haavtaridh, aavtaridh - grave seg igjennom jord el. kratt (om elv)

hågkh, hogkh - vel, skal tro; heldigvis dellie hågkh utnehte nå holder han vel fast; nå holdet det heldigvis; vaajkoe hogkh dïhte bööti viehkine heldigvis kom han til hjelp

jaamalgidh, jaamalgovvedh IV, *jaamalgoevedh IV - dovne bort (om kroppsdel); miste kraft og farge (om bark som gir dårlig, blakk låg)

miehtjies - avsides miehtjies guevtelh avsides vidder; miehtjies sijjie avsides sted

måjkoedidh - 1. viske ut (feks. spor, om regn) 2. letne, jevne ut; gi seg (om smerte)

orrijehdedh - få til å slutte

pruvvie - bro

raagkanidh - bli skjev

saeliehtalledh IV - sitte fast mellom to steiner (om fot, også reinfot)

sleapkedh III - gi seg (om smerte)

snorhtjesjidh - smerte sterkt (når man har skadet seg)

tjohlterostedh V - plutselig bli ustødig, plutselig ta til å bikke over

vertehdh I - blø

Illustrasjon: Katarina Blind

Jis laarhkenamme

Gosse ålkone hijven daejredh maam mahta ohtsedidh jih nuhtjedh jis laarhkenamme.

Guvvie: Njabre

Jis saejriem åådtjeme hijven njabre-biessiem såkeste nuhtjedh. Dellie njabrem vaalta mij lea jissehts skielte biessien nuelesne. Mænnigan njimkedahkine saejrien nille beaja.

Maahtah vuejnedh guktie saejrie jealije.

Guvvie: Njohkem nejpine vaalta.
Fotograafe: Nils P. Joma

Jis laarhkenamme, tjoehpedamme mahta njohkem saejride nuhtjedh. Njohke lea galkije gaessie spoelijste mij noere goesen baarhkoen sisnie. Dam saejrien nille beaja guktie jealije. Maahta aaj njohkem nuhtjedh saejride mah idtjin jealajamme. Njohke viehkehte saejriem suvvedh.

Vihkeles saejriem sujhtedh ihke varkebe sávva.

Guvvie: Suvveme-kraesie
Fotograafe: Anne Olive Karlsen

Guvvie: Doerehke, njaelkies-kraesie, voelpehke

Hijven suvveme-kraesiem saejride nuhtjedh. Saejrie varkebe suvveme-kraesine sávva. Jis baaktjesem átna dle doerehke lyjneheke.

Suvveme-kraesie jih doerehke seammalaakan nuhtjh. Nuhtjh ávtebieliem. Tjalkh plaerien nille jih biejh saejrese jallh baaktjese. Mænngan baajedh desnie árrodh.

doerehke - marikåpe, *Alchemilla vulgaris*

jealajidh - bli frisk igjen, livne til (om menneske); å gro (om sår)

jissehts - attr. (og pred.) tynn (om flate ting)

galkije gaessie - flytende kvae

lyjneheke - velgjørende, lindrende; mild, tynn (om drikk); kuldslått, lunken; *sukker

njabre, njabre-biessie - det innerste, tynne laget av never (brukt til å legge på sår)

njimkedahke - plaster

njohke - tyntflytende kvae fra blemmer i bark, brukt som bestanddel av sårsalve

spoele - blemme

sujhtedh VI - pleie (syke), passe (barn), ha omsorg for

suvvedh I - gro igjen (om sår, om sti som sjelden brukes)

suvveme-kraesie - groblad, *Plantago major*

tjalkedh IV - spytte

tjoehpedidh - holde på å skjære, hugge el. klippe; skjære seg, hugge seg

ávte-bielie - framside; fremre del (av noe)

Illustrasjon: Katarina Blind

Jaahkoe

Daalhkes almetjidie joekehtslaakan dijpieh. Mijjen åssjalommes jh jaahkoe mijjem dijpieh. Jis jaahka akte sjædtoe kråahpem viehkehte heerredih jallh jealajidh dle kråahpe maakta dam jaehkedh aaj. Seamma jis veanhta akte vuekie sjædtoem nuhtjedh buerebe mubpijste. Mij lea vyrtehks akte almetjasse ij daarpesjh vyrtehks mubpide årrodh. Dan åvteste gaajhkes tjuerieh gaavnedh mij jjijsasse sjeakta.

Læhkoe ohtsedimmine!

dijpedh VI, ***dijpedh IV** - ta, gripe; nappe (om fisk), også: påvirke

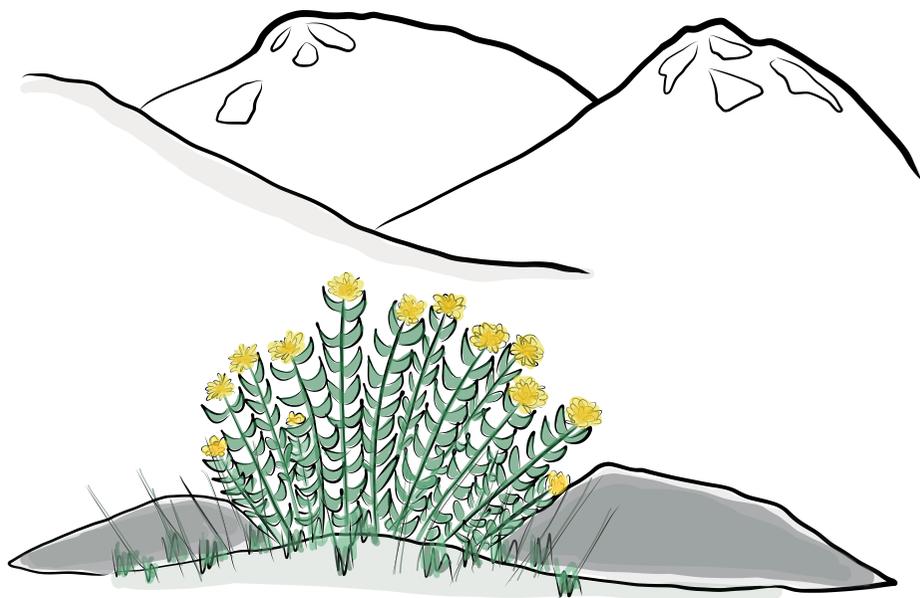
jaahkoe - tro

jaehkedh I - tro; tro på, lite på im manne disse jaehkieh jeg tror ikke på det; im manne dam jaehkieh - jeg tror ikke det; Jupmielasse jaehkedh - tro på Gud

jjijsasse - til seg selv

sjiehtedh IV - passe, være høvelig

vyrtehks (pred.) **vyrtehke** - velgjørende, virksom (om medicin)

Illustrasjon: Katarina Blind

Laavenjassh

- 1.** Mah sjædtoeh utnebe mah hijven beapmose? Guktie maektebe dejtie nuhtjedh?
- 2.** Tjaelieh raerieh maam mubpieh maehtieh darjodh jis sovhtine sjïdteme.
- 3.** Akten aereden tjööjjijste. Buerkesth guktie maahtah sjædtojde nuhtjedh ihke buerebe sjædta.
- 4.** Datne naan aejkien sjædtoeh nuhtjeme? Soptsesth dan bijre.
- 5.** Maam maahtah heerredimmine darjodh ollh skiemtjine sjïdth?
- 6.** Datne skåajjesne jïh dutnjan sjugniehtoeveme juktie gïetem nejpine tjoehpdamme. Soptsesth guktie maahtah dâemiedidh.
- 7.** Vaedtsieh olkese jïh vuartesjh mejtie sjædtoeh gaavnh mah hijven utnedh. Darjoeh tjaalegem gusnie sjædtoej bijre tjaalah jïh guktie maahta dejtie nuhtjedh.
- 8.** Nïmmehts-moeren gellie nommh. Dov naan åssjalommesh man åvteste numhtie?
- 9.** Man åvteste maahtoe sjædtoej bijre daerpies jïh vihkeles? Mohtedh guktie daelie jïh åvtesne.
- 10.** Ussjedh datne dejpelisnie jeelih jïh soptsesth dov jielemen bijre.
- 11.** Lohkh båeries jiehtegem: Jaahkoe maahta vaeride juhtedh. Maam maahta mijjese jiehtedh?
- 12.** Mijjieh maahtoe sjædtoej bijre åajaldehteme? Digkedh jallh tjaelieh ussjedihks tjaalegem aamhtesen bijre.

Guvvie: Skåajjesne

Ohtsemelæstoe

Saemien	Laatinen	Daaroen	Misse nuhtjedh	Lohkh
Jaarja, jearja	Cicerbita alpine	Turt, tolta	Beapmose. Beapmoen mietie sjïdtedh. Gampam darjodh.	8
Kåale	Campanula latifolia	Storklokke, hässleklocka	Beapmose. Gampam darjodh.	9
Jåama, jåamoe	Rumex acetosa	Engsyre, ängsyra	Beapmose. Gampam darjodh.	10 -11
Faatna, faatnoe	Angelica archangelica	Kvanne	Beapmose. Gampam darjodh. Skïemtjelassi vööste. Heerredimmie. Jis sovhtine jallh vaejviem åtna. Jis tjovve baektjede.	13 -15
Sierke	Salix lapponum, salix glauca	Vier, vide	Vaejlien jïh baaktjesen vööste. Jis gåssa jïh vaarhka.	17
Saalje	Salix caprea	Selje, sälg	Vaejlien jïh baaktjesen vööste. Jis gåssa jïh vaarhka.	17
Fierpen-roehtse, fierpene, fierpese, fierpenen-roehtse, hoerpen-roehtse	Potentilla erecta	Tepperot, blodrot	Jis slïmhpem åådtjeme. Jis tjööjjijste.	18 -19
Dursjie, dussjie	Sedum rosea	Rosenrot	Faamoem åådtjodh. Jis åejjïeh saejriedïeh. Jis abpehtovveme.	20
Skaaltjh, skaaltjen-burhvïe	Cetraria islandica	Islandslav	Jis vaarhka, dåsmas, åejjïeh saejriedïeh, skïemtjïne jallh sovhtine. Heerredimmie.	22 -23

Saemien	Laatinen	Daaroen	Misse nuhtjedh	Lohkh
Nimmehts-moere, nommehts-moere, nymmehts-moere, jijlehth-muejsie, jaememe-muerjie	Daphne mezereum	Tysbast, tibast	Baaktjesen jih vaerhkien vööste. Jis skiemtjine. Heerredimmie.	24 -26
Njabre		Fra bjørk	Njimkedahkine saejrese.	28
Njohke		Fra gran	Saejrese guktie jealije.	28
Suvveme-kraesie	Plantago major	Groblad	Njimkedahkine saejrese.	29
Doerehke, njaelkies-kraesie, voelpehke	Alchemilla vulgaris	Marikåpe, daggkåpa	Lyjnehke saejrese.	29

Gaaltijh

- Bergsland, K., & Magga, L. M. (1993). Åarjelsaemien-daaroen baakoegærja / Sydsamisk-norsk ordbok. Iđut.
- Boere, J. J. (1962). Litt same-tradisjon. I Namdal historielag (Red.), Årbok for Namdalen (s. 39-42).
- Bull, E. H. (2000). Åarjel-saemien 6: Govhtede gærja. Iđut.
- Dunfjeld, S. (2000). Medisinplantene, er det fortsatt bruk for dem? I I. Altern, & G.-T. Minde (Red.), Samisk folkemedisin i dagens Norge (s. 47-56). Tromsø: Sámi Dutkamiid guovddáš/Senter for samsike studier.
- Fjellheim, M. (2012). Moerh (2. utg.). Aajege.
- Gustavsen, J. (2000). Samisk folkemedisin - sett i et folkeopplysningsperspektiv. I I. Altern, & G.-T. Minde (Red.), Samisk folkemedisin i dagens Norge (s. 63-72). Tromsø: Sámi Dutkamiid guovddáš/Senter for samsike studier.
- Hjelmstad, R. (2017). Medisinplanter i Norge: Helsebringende vekster i naturen (5.utg.). Oslo: Gyldendal.
- Jillker, G. (Red.) (2011). Sydsamiskt mathantverk i tradition och nutid. Eldrimmer.
- Joma, L. K., Klemensson, Å., & Aagård, A. D. (2015). Gieline aahpenidh 5. Oslo: Solum forlag.
- Jåma, A. (1969). Samisk matstell i eldre tid. I Namdal historielag (Red.), Årbok for Namdalen (s. 70-72). Namsos: O. Hojems Trykkeri.
- Jåma, I. (2017). Samiske mat og nytteplanter. I M. Dunfjeld (Red.), Njaarke 1 (s. 90-94). Harranen gieseakademije.
- Magga, L. M. (2009). Norsk-sydsamisk ordbok / Daaroen-åarjelsaemien baakoegærja. Iđut.
- Nettelbladt, M. (Mai. 1981). 24 legeplanter på Nordkalotten . I Nr. 130: Ottar - populærvitenskapelig tidsskrift fra Tromsø museum (s. 15-36). Universitetet i Tromsø.
- Steen, A. (1961). Samenes folkemedisin. Oslo: Norsk folkemuseum.
- Thomasson, J. (1991). Ånnetji saejrieh jih vertemen bijre. I S. Fjellheim (Red.), Åarjel saemieh Samer i sør Årbok nr. 3 (s. 43-46). Saemien sijte.
- Thorsen, S. (2013, 3.august). For elsklov og mot mygg. Adresseavisen, Ukeadressa, s. 20-22.
- Torgersen, T.-V., & Olsen, V. Z. (2015). Kråahpe. ČálliidLágádus.
- Tunón, H. (2000). Botemedel i samisk medisin. I I. Svanberg & H. Tunón (Red.), Samisk etnologi (s. 126-163). Nora: Bokförlaget nya doxa.

Njaalmeldh gaaltijh

Barkijh Aajegisnie Rørosen jåarhkeskuvlesne.

Barkijh Kråangken jåarhkeskuvlesne.

Bievnijh Fovsen njaarkeste.

Guvvieh

Illustrasjovh sæjrosne 3, 5, 7, 11, 15, 16, 19, 21, 27, 30, 31: Katarina Blind

Guvvieh sæjrosne 8, 10, 13, 17, 24, 25, 29: Anne Olive Karlsen

Guvvie sæjrosne 28: Nils P. Joma

Gaajhkh jeatjah guvvieh: Aajege, Maja Kristine Jåma

Gaskeviermesne:

<https://no.wikipedia.org/wiki/Faresymboler#/media/File:GHS-pictogram-skull.svg>, 22.05.19

Notaath

Notaath

AAJEGE

SAEMIEN GİELE- & MAAHTOEJARNGE

Påasteadresse:

Postboks 301

7361 Røros

Guessieadresse:

Sundveien 12

7374 Røros

Tlf. 72 81 12 66
www.aajege.no

